YANGI O‘ZBEKISTONDA SPORT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING INSTITUTSIONAL MEXANIZMLARI VA JISMONIY TARBIYA TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

K.Patidinov-jismoniy tarbiya va sport faoliyati kafedrasi katta o‘qituvchisi
N.Fazliddinov –talaba

Annotatsiya. Maqolada Yangi O‘zbekistonda sport madaniyatini rivojlantirishning institutsional asoslari hamda jismoniy tarbiya tizimini modernizatsiya qilish yo‘nalishlari tahlil etiladi. Davlat boshqaruvi, ta’lim muassasasi, mahalla, sport tashkiloti va fuqarolik jamiyati hamkorligining vazifalari aniqlanadi. Resurslarni muvofiqlashtirish, pedagoglar salohiyatini oshirish va natijalarni baholashga asoslangan konseptual mexanizm taklif qilinadi.

Kalit so‘zlar. Sport madaniyati, institutsional mexanizm, jismoniy tarbiya, modernizatsiya, davlat va jamoatchilik hamkorligi, boshqaruv, sport ta’limi, monitoring.

Kirish. Sport madaniyatining barqaror rivoji faqat musobaqalar soni yoki yangi inshootlar qurilishi bilan belgilanmaydi. Aholining sportdagi muntazam ishtiroki, ta’lim sifati, teng imkoniyatlar va faol turmush tarzini qo‘llab-quvvatlovchi tashkilotlar o‘rtasidagi aloqalar ham muhimdir. Shu bois Yangi O‘zbekiston sharoitida jismoniy tarbiya tizimini modernizatsiya qilish tashkiliy, pedagogik va ijtimoiy vazifalarning uyg‘un yechimini talab etadi.

2026-yil 24-martdagi O‘RQ-1123-son «Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida»gi Qonunda davlat va jamoatchilik boshqaruvini uyg‘unlashtirish, ta’limda sportni tashkil etish hamda fuqarolik jamiyati institutlarining ishtiroki belgilangan [1]. Bu normalar sport madaniyatini rivojlantirishda idoralararo hamkorlikni tizimli yo‘lga qo‘yish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot maqsadi va metodlari

Maqsad — sport madaniyatini rivojlantiruvchi institutlar vazifalarini tizimlashtirish va jismoniy tarbiya ta’limini yangilashning amaliy ustuvorliklarini asoslash. Tizimli, institutsional va qiyosiy tahlil, normativ hujjatlarni o‘rganish hamda ilmiy manbalarni umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega; unda o‘tkazilmagan so‘rov yoki tajribaning natijalari keltirilmaydi.

Sport madaniyatining institutsional asoslari. Institutsional yondashuvga ko‘ra, ijtimoiy faoliyatni faqat tashkilotlarning mavjudligi emas, balki ular amal qiladigan qoidalar, rag‘batlar va hamkorlik tartiblari ham belgilaydi. D. Nort institutlarni jamiyatdagi o‘zaro munosabatlarni tartibga soluvchi qoidalar sifatida izohlaydi [2]. Sport sohasida bular huquqiy me’yorlar, ta’lim standartlari, xavfsizlik talablari, axloqiy tamoyillar va jamoatchilik nazoratida ifodalanadi.

Davlat organlari strategik yo‘nalish, me’yoriy tartib va resurslarni muvofiqlashtiradi; ta’lim muassasalari muntazam mashg‘ulot va tarbiyaviy muhitni ta’minlaydi; mahalla hamda oilalar yoshlarni jalb qiladi; federatsiyalar va klublar sport turlariga oid amaliy imkoniyat yaratadi. Ushbu bo‘g‘inlar alohida ishlaganda tashabbuslar mavsumiy tus olishi mumkin. Ularning o‘zaro kelishilgan maqsad, mas’uliyat va hisobdorligi esa sport faoliyatining davomiyligini kuchaytiradi.

Jismoniy tarbiya tizimini modernizatsiya qilish. Birinchi ustuvor yo‘nalish — ta’lim mazmunini yangilash. Mashg‘ulotlar faqat normativ topshirish bilan cheklanmay, harakat savodxonligi, sog‘lom turmush ko‘nikmalari, hamkorlik va mustaqil shug‘ullanish kompetensiyalarini rivojlantirishi zarur. UNESCO sifatli jismoniy tarbiya bo‘yicha tavsiyalarida inklyuzivlik, xavfsizlik va pedagog kadrlar tayyorgarligiga alohida urg‘u beradi [3].

Ikkinchi yo‘nalish — pedagog va trenerlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi. Differensial yuklama, moslashtirilgan mashqlar, jarohatlarning oldini olish va o‘quvchi motivatsiyasini qo‘llab-quvvatlashga doir metodik kompetensiyalar ustuvor bo‘lishi lozim. PQ-414-son qarorda sport ta’limida kadrlar tayyorlash, ilmiy tadqiqotlar va raqamli boshqaruvni takomillashtirish vazifalari qayd etilgan [4].

Uchinchi yo‘nalish — sport infratuzilmasidan oqilona foydalanish. Maktab, oliy ta’lim muassasasi va mahalladagi maydonlardan foydalanish jadvalini muvofiqlashtirish, nogironligi bo‘lgan shaxslarga mos sharoit yaratish hamda xavfsiz, arzon to‘garaklarni ko‘paytirish katta ahamiyatga ega. Raqamli ro‘yxat va davomat tizimlari esa resurslar taqsimotini shaffoflashtirishga yordam beradi.

Institutsional hamkorlikning taklif etilayotgan modeli. Modelda har bir institutning vazifasi va tekshiriladigan natijasi oldindan belgilanadi (1-jadval). Bunda ko‘rsatkichlar faqat tadbirlar soni bilan emas, muntazam qatnashish va ta’lim sifati bilan ham baholanishi nazarda tutiladi.

1-jadval.

Sport madaniyatini rivojlantirishning institutsional mexanizmlari

Institut	Asosiy mexanizm	Baholash mezoni
Davlat va mahalliy boshqaruv	Resurs, me’yor va hamkorlikni muvofiqlashtirish	Ochiq dastur va ijro monitoringi
Ta’lim muassasalari	Sifatli dars, sport klubi, pedagog malakasi	Muntazam ishtirok va ko‘nikma o‘sishi
Mahalla va oila	Ommaviy faollik, tushuntirish, qo‘llab-quvvatlash	Qamrov va qatnashish davomiyligi
Sport tashkilotlari	Trenerlik xizmati, xavfsiz mashg‘ulot, seleksiya	Mashg‘ulot sifati va teng imkoniyat

Jadvaldagi mexanizmlar muallif tomonidan nazariy tahlil asosida taklif etilgan. Ularning amaliy samaradorligini baholash uchun hududiy pilot loyiha va kuzatuv ma’lumotlari talab qilinadi.

Muhokama. Tizimning natijadorligi idoralar o‘rtasida ma’lumot almashish, aniq mas’ullar va muntazam tahlil mavjud bo‘lganda oshishi mumkin. JSSTning 2018–2030-yillarga mo‘ljallangan global harakat rejasida jismoniy faollikni ko‘paytirish uchun butun jamiyat ishtirokiga asoslangan tizimli yondashuv tavsiya etiladi [5]. O‘zbekiston sharoitida mazkur yondashuv sportga qiziqishni uzluksiz mashg‘ulotga aylantirish hamda hududlar o‘rtasidagi imkoniyat tafovutini kamaytirish uchun ahamiyatlidir.

Xulosa. Sport madaniyatini rivojlantirishning asosiy sharti — davlat, ta’lim, mahalla va sport tashkilotlari vazifalarining uyg‘unligidir. Jismoniy tarbiya tizimida sifatli ta’lim mazmuni, pedagoglar malakasi, ochiq infratuzilma va natijaga yo‘naltirilgan monitoring birgalikda modernizatsiya qilinishi lozim. Taklif etilgan institutsional modelni sinovdan o‘tkazish va natijalarni mustaqil baholash keyingi tadqiqotlarning muhim vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining 2026-yil 24-martdagi O‘RQ-1123-son «Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida»gi Qonuni. https://lex.uz/docs/-8093787

2. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

3. UNESCO. Quality Physical Education (QPE): Guidelines for Policy-Makers. Paris: UNESCO, 2015. ISBN 978-92-3-100059-1.

4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 3-noyabrdagi PQ-414-son «Jismoniy tarbiya va sport sohasida kadrlarni tayyorlash hamda ilmiy tadqiqotlar tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori. https://lex.uz/uz/acts/-6273973

5. World Health Organization. Global Action Plan on Physical Activity 2018–2030: More Active People for a Healthier World. Geneva: WHO, 2018. ISBN 9789241514187.